

EL GRUP CULTURAL RASQUERÀ

JOAN FARNÓS PALLARÈS

Professor de l'IES Julio Antonio i membre del Grup Cultural Rasquerà

jfarnos2@gmail.com

[Data de lliurament i acceptació: agost de 2022]

PARAULES CLAU:

Rasquera, Grup Cultural Rasquerà, entitats culturals, cultura popular, excursionisme

PALABRAS CLAVE:

Rasquera, Grup Cultural Rasquerà, entidades culturales, cultura popular, excursionismo

KEYWORDS:

Rasquera, Rasquerà Cultural Group, cultural organisations, popular culture, hiking

RESUM

Segons els entesos, la Història es nodreix de la micro-història. El Grup Cultural Rasquerà pot considerar-se una petita peça de l'esdevenir del poble de Rasquera en els darrers quaranta anys i el seu treball pot emprar-se com a punt de partida de qualsevol investigació d'àmbit local, sobretot per la seva tasca plural i polifacètica, en un ampli ventall que abraça temàtiques diferents. La principal finalitat de l'associació és la promoció de la cultura rasquerana. Per aconseguir-ho el Grup Cultural es marca com a objectiu treballar en camps diversos i des de perspectives múltiples. D'aquesta manera l'entitat es distribueix en seccions: els elements festius de carrer, l'equip de birles, el grup de jota, la secció excursionista, la secció de recerca i publicacions, entre d'altres, les quals desenvolupen activitats culturals vinculades al poble de manera directa, amb periodicitats variables i amb resultats molt diversos, però sempre sota el paraigües de l'entitat mare, el Grup Cultural Rasquerà.

RESUMEN

Según los entendidos, la Historia se nutre de la micro-historia. El Grup Cultural Rasquerà puede considerarse una

pequeña pieza del devenir del pueblo de Rasquera en los últimos cuarenta años, y su trabajo puede utilizarse como punto de partida de cualquier investigación de ámbito local, sobre todo por su labor plural y polifacética, en un amplio abanico que abarca temáticas distintas. La principal finalidad de la asociación es la promoción de la cultura rasquerana. Para ello, el Grup Cultural se marca como objetivo trabajar en campos diversos y desde múltiples perspectivas. De este modo, la entidad se distribuye en secciones: los elementos festivos de calle, el equipo de bolos, el grupo de jota, la sección excursionista o la sección de investigación y publicaciones, entre otras, que desarrollan actividades culturales vinculadas al pueblo de forma directa, con periodicidades variables y con resultados muy diversos, pero siempre bajo el paraguas de la entidad madre, el Grup Cultural Rasquera.

ABSTRACT

Experts believe that history feeds on micro-history. The Rasquerà Cultural Group can be considered a small part of the development of the town of Rasquera over the last 40 years. Its work can be used as a starting point for any local research, especially for its plural and multifaceted work on a wide range of different issues. The main purpose of the association is to promote the culture of Rasquera. To achieve this, the Cultural Group aims to work in diverse fields and from multiple perspectives. The organisation is divided into sections, including the festive street elements, the birles (skittles) team, the jota singing and dancing group, the hiking section and the research and publications section, which carry out cultural activities directly linked to the town. These are held with varying frequency and with diverse results, but always under the umbrella of the parent organisation, the Rasquerà Cultural Group.

INTRODUCCIÓ: LA LLAVOR DE L'ENTITAT

Rasquera, el municipi més meridional de la Ribera d'Ebre, es distingeix per una orografia variable provocada per les escarpades crestes de la serra de Cardó al sud del terme, els contraforts suaus i aturonats i les planes en suau pendent cap a la riera, més al nord, que vessa en torrents cap a l'Ebre. Ha estat i és una terra exigent i treballosa, feréstega en algunes parts, sempre difícil per als pobladors de la zona que han anat configurant un caràcter ajustat a les circumstàncies. Així, Rasquera al llarg dels anys es va convertir en poble de pagesos i ramaders, llatadores i bosquerols avesats a la

“AQUEST TARANNÀ
POLIFACÈTIC HA
CONFIGURAT, AMB EL
TEMPS, UNA ENTITAT
AMB DIVERSES
SECCIONS I ÀMBITS
D'ACCIÓ. ALGUNES
HAN ESTAT PUNTUALS,
D'ALTRES HAN TINGUT
UN RECORREGUT
MITJÀ I D'ALTRES
HAN ACOMPLERT
ELS QUARANTA
ANYS D'EXISTÈNCIA,
EN PARAL·LEL A LA
TRAJECTÒRIA DEL
GRUP CULTURAL.”

recompensa minsa del treball feixuc i constant, gent conscient que la força residia en la col·lectivitat i en l'ajuda mútua.

Molt probablement aquesta idiosincràsia, i la fervent creença que els municipis petits, només es poden mantenir vius gràcies a l'altruisme i l'obstinació que naix de l'afany de supervivència; han estat l'aliment essencial d'una de les associacions del poble amb un recorregut més llarg: el Grup Cultural Rasquerà.

La llavor d'aquesta entitat cal cercar-la als inicis dels anys vuitanta del segle XX —en concret, el 1982—, a recer de l'efervescència democràtica. No endebades, com una espècie de poligènesi, amb la fi de la transició i l'arribada de la democràcia, arreu del país, el jovent va apostar decididament per l'associacionisme i per la creació d'entitats culturals, com una mena de renaixença popular de la cultura. Com si amb la fi de la dictadura totes les letargies s'hagueren posat d'acord per florir al mateix temps.

I a Rasquera aquesta saba nova, aconduïda pel mestratge (per raons d'edat) dels germans Joan i Josep Farnós Piñol, de casa Manxol, va concretar-se en una associació que tímidament va iniciar-se en el foment de la cultura i les tradicions, a més d'altres activitats de caire cultural. En els inicis, els objectius eren dispersos: excursions, exposicions, xerrades... però aquesta transversalitat, que podria semblar dispersió, se suplia gràcies a una enorme concreció geogràfica: totes les actuacions se centraven en la promoció de la cultura d'àmbit eminentment local.

Aquest tarannà polifacètic ha configurat, amb el temps, una entitat amb diverses seccions i àmbits d'acció. Algunes han estat puntuals, d'altres han tingut un recorregut mitjà i d'altres han acomplert els quaranta anys d'existència, en paral·lel a la trajectòria del Grup Cultural. Una altra de les conseqüències d'aquest fet és que la gent implicada en l'associació és diversa, amb inquietuds, edats i objectius totalment diferents; fins i tot es pot dir que bona part de la població, en un moment o altre, ha participat en l'entitat, sigui des d'una posició passiva, col·laborant i ajudant, o més activa, engegant i dinamitzant projectes. I aquesta singularitat ha provocat que el Grup Cultural no s'ajusti als estàndards de l'associacionisme en alguns aspectes: entre d'altres, no compta amb una llista d'associats, sobreviu gràcies a l'autogestió i, curiosament, té el mateix president des de la seva fundació: Joan Farnós Piñol. La principal força del grup esdevé la seva gent i la consciència d'entitat autònoma, ja que el Grup Cultural Rasquerà té la virtut d'autofinançar-se gràcies a les actuacions que realitzen fora vila els seus elements de carrer.

LA CREIXENÇA I ELS FRUITS

Reproduir cronològicament la llista d'actes i activitats que ha desenvolupat l'entitat durant els primers quaranta anys de vida seria una tasca ingent, a banda que no és pròpiament l'objectiu de l'article. Més aviat pretén fer una pinzellada breu, des del punt de vista temàtic, per destacar la feina duta a terme, alhora que donar a conèixer els referents culturals que ha creat l'associació.

Una de les primeres activitats que desenvolupà l'entitat fou l'excursionisme; de fet, es considera com a sortida fundacional la visita que alguns membres de l'entitat realitzaren el 21 de març de 1982 a la cova de la Rabosa. És a partir d'aleshores que aquella colla de gent comença a identificar-se com a Grup Cultural Rasquerà i s'autodefineix com a

“impulsor d’activitats culturals” en el 2n número de la revista *Dous*, l’any 1982 (fig. 1). D’aleshores ençà, la relació del Grup Cultural i l’excursionisme ha passat èpoques de glòria i d’oblit, d’alça en els inicis quan es redescobrien zones del terme desconegudes per aquell jovent i sobretot quan a les acaballes dels vuitanta (1987-1989) l’associació, sota l’auspici de l’eminent Dr. Enric Aguadé i Sans, va participar en la creació de les xarxes de sender de petit recorregut (PR) creant i gestionant els PR 80 i PR 81, rutes paral·leles per la vall del Burgà i la carena de la serra de Cardó, que permetien enllaçar els senders de gran recorregut (GR 7 i GR 92). Conseqüència d’aquesta fal·lera muntanyenca va ser la construcció, el 1989, del Refugi de la Font del Teix, a la vall de Cosp. L’entitat, malgrat que no va ser-ne l’artífex material —per raons òbvies de finançament—, sí que en fou la ideòloga i promotora. L’any següent, i no per casualitat, la Federació d’Entitats Excursionistes de Catalunya va organitzar el Camí de Muntanya 1990 per la ruta del Camí dels Frares a la serra de Cardó.

Entre els anys 2010 i 2016, l’entitat va organitzar un cicle d’excursions (set edicions en total) de caire popular, sota el títol “Coneixem el terme” amb la doble finalitat de

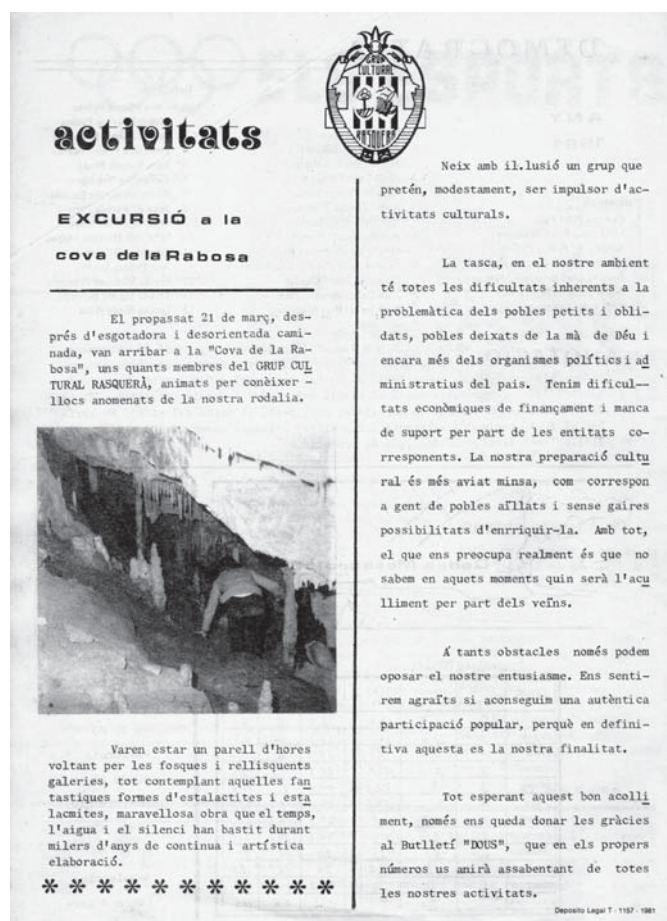

Figura 1. Revista *Dous*, núm. 2 (1982): article dedicat a l’excursió a la cova de la Rabosa.

Figura 2. Parc Josep Iglésies i Fort, amb un bust del geògraf reusenc.

promoure l'hàbit senderista, alhora que enllaçava amb els objectius primigenis de redescobrir els espais de la muntanya rasquerana a les noves generacions.

Altres derivacions de la faceta excursionista del Grup Cultural Rasquerà han estat, per una banda, la creació i organització d'un esplai de lleure, la Juliguera, que va promoure les acampades per a infants i joves de la localitat. També s'hi pot vincular l'afany per testimoniar l'admiració de l'entitat pel geògraf reusenc Josep Iglésies Fort, a qui el 1995 se li va dedicar un parc del poble, presidit pel seu bust (fig. 2).

Un dels grans encerts del Grup Cultural fou la recuperació del joc de birles quan es considerava una tradició enterrada per la modernitat dels nous televisors. El 1982 es va realitzar el I Campionat Local de Birles, una tirada que ha perdurat fins a dia d'avui (fig. 3). Possiblement, però, la importància d'aquell primer torneig no fos la seva perdurabilitat, sinó que es rescatà de la memòria col·lectiva una pràctica popular que havia estat fortament arrelada a Catalunya. L'associació, previsorament, va optar per escampar aquesta activitat a d'altres poblacions, tot considerant que l'endogàmia produïda per la competició local acabaria avorrint els tiradors. Així, el 7 d'agost de 1983 es va organitzar el primer campionat intercomarcal a Rasquera, amb la participació dels equips del Perelló, la Palma d'Ebre, Deltebre i Rasquera (fig. 4). En poc menys d'un any, el 29 de juny de 1984, es realitzà el I Congrés de Birles, amb el lideratge del Grup Cultural Rasquerà. Allí es van assentar els fonaments del ressorgiment del joc, i malgrat les múltiples variacions i els canvis que s'han produït en els congressos successius i les divisions en estils i maneres d'entendre el joc durant aquest temps, bé es pot dir que en aquell moment es va consolidar el futur de les birles; un futur que és present, ja que l'equip de birles de Rasquera, avui dia manté les tirades locals i participa en els campionats intercomarcals de la Coordinadora de Bitlles/Birles. Amb el temps, l'entitat ha pogut copsar els diversos reconeixements a la tasca, per exemple, en la participació en el congrés internacional *Els jocs en la història*, tot presentant la comunicació "El joc de birles/bitlles. L'èxit d'una recuperació", que es va celebrar el 19 de maig de 2012 a Móra la Nova. També es va participar amb una ponència al VI Encuentro Internacional de Juegos Tradicionales, realitzat a Aranda de Duero (Burgos), l'abril de 2019.

Figura 3. I Campionat de Birles, 1982.

Figura 4. I Campionat Intercomarcal de Birles, 1983.

De portes endins, en l'àmbit local, però, una de les facetes més reeixides del Grup Cultural Rasquerà ha estat la creació de diversos elements festius de caire popular i tradicional per revitalitzar el que es coneix com la festa de carrer: dracs, diables, tabals, gegants, capgrossos (*nanos* en diem), gralles... Res de tot plegat, probablement, hauria estat possible sense l'engendrament d'una figura, ja simbòlica, que encén la pólvora de la creativitat i a partir de la qual segueix una nombrosa corrua d'éssers que engalanen la festa major del poble i d'altres localitats. Ens referim al Fardatxo (fig. 5).

Lo Fardatxo, ésser mitològic del correfoc rasquerà —la bèstia de foc més antiga de les Terres de l'Ebre—, representa un llangardaix (al poble se'n diu *fardatxo*). És similar als dracs tradicionals, amb dos punts de foc i amb dos portadors, però es diferencia per la seva mobilitat total i l'articulat de les seves peces. Fou creat l'any 1982, gràcies a dos veïns de Rasquera, l'artista Josep Albert Torné, encarregat del disseny i de la modelació, i l'artesà Tomàs Sales, en el suport a la part tècnica. S'ha de precisar que amb el pas del temps s'han fet les necessàries remodelacions (les darreres —els anys 2011 i 2019—, de la mà de Joan Miró Oró). Cal destacar, també, la col·laboració de tots els membres de l'entitat, inestimable, per dur a terme aquest projecte. L'estrena oficial es realitzà a les festes majors de 1983, en el que es consideraria el I Correfoc Vila de Rasquera. A partir d'aquell moment, i progressivament, tant el Correfoc com lo Fardatxo anaren agafant força i el seguici s'amplià l'any 1984 amb el naixement dels cinc diables, avui anomenats *vells*; figures originals —obra també de Josep A. Torné— que donaren inici a la Colla de Dimonis de Rasquera (incloent-hi els pertinents tabalers l'any 1986). Més endavant, als inicis de la dècada de 1990 es van afegir, amb voluntat d'integrar la canalla en la festa del foc, els diables *nous* diferenciats dels vells en el vestuari —amb voluntat de reverenciar els dimonis primitius— i també s'incorporà un drac infantil, la Guita, en una rèplica reduïda de les famoses Guites de la Patum de Berga. La darrera incorporació a la tribu del foc fou l'Afaram, l'any 1997, un drac que segueix els cànons més clàssics del bestiar català, un sol portador i catorze punts de foc, i que, com lo Fardatxo, busseja en l'ideari local per anomenar-se. Des d'aleshores tot aquest estol infernal organitza i dinamitza el Correfoc Vila de Rasquera, que el 2023 arribarà als quaranta anys de trajectòria, una festa del foc consolidada i que ha esdevingut un referent tant en l'àmbit local com de les Terres de l'Ebre.

En paral·lel al món de les espurnes, els elements festius de carrer del Grup Cultural s'ampliaren el 1988 i el 1989 amb el naixement del Gegant i la Geganta de Rasquera, respectivament. Ell representa un guerriller carlí que tenia com a escenari d'actuacions les muntanyes de Cardó: lo Co Pere de la Serra; ella simbolitza l'artesanía de la pauma, i d'aquí el seu nom: la Paumerola. Foren, en la seva creació, un exemple de treball en equip, ja que bust i mans són obra de Xavier Macaya; les estructures, de Francesc Javaloy, i les vestidures són fruit de la col·laboració de múltiples rasqueranes i rasquerans que esmerçaren temps i esforços en què els gegants fossin una realitat. Com a exemple, des de l'entitat sempre es recorda que els cabells dels gegants (naturals) són donació de moltes dones que oferiren les seves trenes guardades. Amb l'afegit musical dels grallers, iniciats també el 1988, els gegants van començar a amenitzar cercaviles del poble i de localitats veïnes. I aquestes actuacions, juntament amb les dels diables, van facilitar la gestió econòmica de l'entitat —sempre autogestionada— per gaudir d'un coixí per finançar noves empreses. Com van ser la creació dels dos primers nanos de la colla, la

Ti Troies i el Co Minguet (1994). Més avant s'hi afegí lo Co Carrotxero (2015) (fig. 6). A tall d'anècdota, convé ressaltar un dels darrers actes que més repercussió ha tingut amb gegants, grallers i nanos: la Pujada a Cardó amb els Gegants, una macrocercavila de 9 km i més de 330 participants, en la qual el Grup Cultural, el 2017, va posar de relleu la vinculació del poble amb el balneari i monestir de Cardó i les seves contrades.

Sense deixar l'imaginari festiu, cal citar la singularitat dels Gusarapos, una secció més "esbojarrada" de l'entitat que dinamitza el Carnaval de Rasquera des de les darreries dels vuitanta, amb una banda de percussionistes que entonen un "sermó carnestoltesc críticolúdic".

Una altra vessant de gran transcendència per a l'entitat, sobretot per la repercussió que té fora de l'àmbit purament local, ha estat la secció de Publicacions i Recerca, ja que en els diversos llibres publicats s'hi reflecteix l'esforç per afavorir la divulgació de la cultura local i constitueixen el fruit dels sacrificis de les persones que integren l'associació. Fins a dia d'avui el Grup Cultural Rasquera ha editat nou publicacions i la revista *Dons*, que ha vist la llum en diverses etapes (fig. 7).

Seguint la idiosincràsia diversa del Grup Cultural, les publicacions versen sobre temàtiques variades. En la vessant de l'excursionisme s'han de citar:

- Diversos autors: *Topogüia Rasquera - Portell de Cosp - Balneari de Cardó - Rasquera. (Camí dels Frares. P.R.C-80-1)*. Grup Cultural Rasquera, 1991.
- Diversos autors: *Mapa de la serralada de Cardó*. Grup Cultural Rasquera, 1993.
- Farnós Pallarès, Joan: *Caminant per la serra de Cardó*. Grup Cultural Rasquera, 2006.

En l'àmbit de la història i la geografia social hem d'esmentar tres publicacions: un estudi socioeconòmic, un estudi històric sobre les ordinacions medievals de la vila i un estudi artisticoarqueològic sobre l'art rupestre llevantí. Les referències són les següents:

- Jassans, Miquel: *Ordinacions de 1573 de la Vila de Rasquera*. Grup Cultural Rasquera, 1984.
- Gómez Cruz, Carme: *Rasquera, un poble de la Ribera d'Ebre. Estudi d'una economia rural*. Grup Cultural Rasquera, 1987.
- Grimal, Alexandre; Alonso, Ana; Bader, Manfred i Katja: *L'art rupestre prehistòric de Rasquera. Iconografia de les cabres en l'art llevantí*. Grup Cultural Rasquera, 2003.

En el camp de l'antropologia (concretament en els apartats d'etnolingüística i d'etnografia):

- Jassans, Miquel: *Toponímia de Rasquera*. Grup Cultural Rasquera, 1988.
- Farnós Piñol, J. i J.: *El joc de birles a Rasquera. Set anys d'una experiència*. Grup Cultural Rasquera, 1989.
- Farnós Piñol, J. i J.; Farnós Pallarès, J.: *Lo Fardatxo de Rasquera*, Grup Cultural Rasquera, 1997.

Figura 5. Lo Fardatxo de Rasquera.

Figura 6. Gegants i nanos de Rasquera.

J. Farnós

Figura 7. Publicacions del Grup Cultural Rasquera.

Figura 8. Diada de Sant Jordi a Rasquera.

Finalment, però no per això menor, s'ha de ressenyar la revista *Dous*, publicada en tres períodes (1981-1989, 1995-1996 i 2010-2017). En els seus inicis, el 1981, la revista *Dous* es publicà sota la protecció de la Unió Esportiva i Cultural, però a partir de 1983 s'empara sota el paraigües del Grup Cultural Rasquerà, amb qui compartia membres i germanor. Des d'aleshores ençà ha estat considerat el butlletí informatiu del Grup Cultural i s'hi ha registrat, sense més afany que la crònica quotidiana municipal i la recerca, el dia a dia de Rasquera. La primera etapa de la publicació acabà el 1989, i després d'un intent frustrat de recuperació els anys 1995-1996, l'entitat tornà a editar *Dous*, amb un equip renovat, en el període comprès entre 2010 i 2017, tot assolint els 65 números publicats. La publicació local és i ha estat una tasca complicada que malauradament té anys de llums i ombres.

La promoció de la cultura en l'àmbit local per part de l'associació té altres èxits, que, si bé no tenen la repercussió dels anteriors, mereixen ser anotats, com són dues cites obligatòries en el calendari: la parada de venda de llibres i roses de Sant Jordi, iniciada el 1982, i el Concurs de Pintura Ràpida Infantil, celebrat cada 11 de setembre des del 1983 (fig. 8). Ambdues activitats s'han realitzat de manera ininterrompuda (amb permís de la pandèmia) des de la seva creació. Dins d'aquest calendari també caldria anotar el Concurs de pessebres i la realització del Pessebre al carrer.

Una altra secció en aquest àmbit és el Grup de Jota. L'entitat aconseguí recuperar aquesta dansa tradicional i, gràcies a una tasca constant, pacient i mai prou reivindicada, l'ha aconseguit aferrar amb tota normalitat en la societat rasquerana, ja sigui per festa major o per qualsevol esdeveniment, com va ser la celebració de la 3a Festa de la Jota, realitzada a Rasquera el 2012. No endebades el Grup Cultural Rasquerà integra la comissió organitzadora d'aquest acte comarcal.

A tot aquest reguitzell hi hauríem de sumar l'organització del Concurs Fotogràfic Ribera d'Ebre, d'abast comarcal i nacional durant set edicions (1983-1989), que després tingué continuïtat de mà de l'Ajuntament; de la mateixa manera que la Fira Ramadera i d'Artesania de Rasquera, recuperada pel Grup Cultural l'any 1986 i organitzada durant tres edicions més, abans que aquesta responsabilitat recaigués sobre el consistori local. També exposicions i mostres de temàtiques diverses, representacions teatrals (sobretot en els primers anys amb l'èxit de representació de l'obra *La paperera*), xerrades i conferències, edició de postals i de marxandatge, col·laboracions amb d'altres entitats (locals i nacionals) i una llarga llista d'actes i activitats que han dinamitzat la vida cultural de Rasquera durant quaranta anys.

A mode de conclusió, podem afirmar sense por d'equivocar-nos, que la trajectòria de l'associació ha estat àmplia i fructífera, i en els quaranta anys d'història s'han assolit metes i s'han desenvolupat projectes interessants i inimaginables per un poble tan petit com Rasquera, allunyat de la influència dels grans centres de producció cultural. Per sobre de tot s'ha aconseguit que una entitat d'aquestes característiques, i en un àmbit tan reduït, hagi sobreviscut quaranta anys i mantingui un dinamisme i una il·lusió sorprenents. I res de tot això molt probablement no s'hauria aconseguit sense un altruisme gairebé utòpic que té una fe cega en la constància del voluntariat i en la força de la col·lectivitat.

BIBLIOGRAFIA

Dous. Butlletí del Grup Cultural Rasquerà. Grup Cultural Rasquerà, Rasquera.